

Oponentský posudok na dizertačnú prácu Mgr. et Mgr. Jána Géryka:

Právo, pokrok a časový rozmer politiky

Dizertant si zvolil náročnú tému na rozhraní viacerých vedných odborov a pristúpil ku nej zodpovedajúcim multidisciplinárnym spôsobom. Pohybuje sa v rámci trojuholníka právo – čas – spoločnosť, pričom téma pokroku sa objavuje len miestami a politika predstavuje sprostredkovateľa stavu spoločnosti s právom. Čas nechápe ani tak ako objektívnu kategóriu, v ktorej sa pohybujeme, ale skôr pracuje s pluralitou časov, z ktorých je každý vlastný niekomu/niečomu. Jeho práca by bola najskôr tematicky zaraditeľná do sociálnej filozofie a politológie. Napriek tomu pokladám za možné a vhodné, aby bola obhájená v študijnom programe Teoretické právne vedy – teória, filozofia a sociológia práva a to z nasledovných dôvodov.

V dizertácii je rôzne rozpracovaných viacero nových právnych tém, napr. tzv. časové práva a lebo naratívnosť práva. Tieto síce rozsahom (počtom strán) tvoria menšinu predloženého textu, ale vzhľadom na jeho pre tento druh kvalifikačných prác nadštandardnú veľkosť, by postačovali na dizertáciu. Všetko, čo je v práci uvedené má priamy význam pre právne myslenie a právnu vedu, teda sprostredkúva stav poznania iných spoločenskovedných disciplín právnym mysliteľom. Vývoj vedy nesleduje hranice vedných odborov a dizertácia implicitne nastoľuje otázku, či nevzniká niečo ako v dobrom zmysle slova syntetizujúce spoločenskovedné myslenie?

Práca sa opiera o znalosť a pochopenie rozsiahlej spisby z viacerých spoločenskovedných odborov. Narábanie s literatúrou je profesionálne, i keď miestami ide o umné spájanie citátov a odkazov prevyšujúce vlastný text. Autorove úvahy sú teda podložené prameňmi. Sú prevažne jasné a sledovateľné, i keď samozrejme nie jediné možné. Rozsah využitej literatúry je viac ako dostatočný a jej výber vhodný. Vzhľadom na šírku témy pochopiteľne možno nájsť ďalšiu relevantnú odbornú spisbu, ale táto rastie rýchlejšie, ako je človek schopný ju študovať.

Dizertácia prináša do právnického prostredia nové otázky, pohľady i vlastné úvahy, formulácie a pôvodné tézy. O objavoch nepíšem, lebo pri tomto spôsobe uvažovania ide viac o porozumenie a na ňom založené poznanie.

Neobvykle rozsiahly text je podrobne členený, čo umožňuje orientáciu a pravdepodobne i autorovi uľahčilo usporiadanie jeho úvah.

Dizertácia sa okrem Úvodu a Záveru skladá zo 7 ďalej členených kapitol. Úvod predstavuje samostatnú obsahovú časť práce. Čitateľ zistí, že pre dizertáciu je nosný pojem „zbesilá strnulosť“ ako svojské pomenovanie a vystihnutie stavu po vyústení postmodernity. Myšlienkovu cenné sú úvahy o vzťahu predmetu práce a procesu jej tvorby, ktoré presahujú túto prácu.

V 2. kapitole Vymedzenie pojmu úzkosti sa psychologický pojem stáva východiskom charakteristiky stavu spoločnosti. Dizertant skúma celospoločenský rozmer duševného zdravia, kedy podľa jeho zdôvodneného názoru spoločenský systém sa podieľa na vyvolávaní úzkostných stavov. Autor vytvára niečo ako filozofický základ úzkosti, ktorú asi správne odlišuje od strachu, ako aj pojmový aparát a myšlienkovú makroštruktúru pre ďalšie kapitoly.

Na tomto mieste sa ponúka otázka vzťahu pojmov a javov „spoločnosti úzkosti“ a „rizikovej spoločnosti“ (U. Beck)? Nie je riziková spoločnosť zdrojom úzkosti ako životného pocitu?

V 3. kapitole Špecifiká neskoro modernej spoločnosti dizertant hľadá príčiny rozšírenia úzkosti v rámci fungovania základnej štruktúry tzv. západnej spoločnosti. Pozornosť si zaslúži postreh o novom duchu kapitalizmu ako začiatku postmodernity (s. 47). Za jednu z možných príčin úzkosti pokladá absenciu zázemia trvalosti (s. 51). Vychádza z ekonomicko-sociálneho čo ho približuje marxizmu a následne ho politizácia úzkosti a duševných nemocí vôbec privádza ku téme subjektu. Postupuje ku téme sociálnych sietí. O núde a úzkosti uvažuje ako o spoločenských veciach.

Na s. 59 prvý raz spomína právo v rámci úvah o 60-tych rokoch. V našom intelektuálnom prostredí pôsobí novo otázka vzťahu duševného zdravia a spoločenských procesov/stavov.

4. kapitola Spoločenské zrýchlenie nastoľuje problém vzťahu „časov“ vnútorného človeka a vonkajšieho, systémového a ich prispôsobovania sa. Prílišná rýchlosť toho vonkajšieho už údajne prenikla i do každodennosti. Pozornosti čitateľa by nemali uniknúť významné historické údaje o „časoch“.

Problematika spoločenského zrýchlenia je správne umiestnená do prieniku technológie, ideovo-kultúrnej oblasti a sociálnej štruktúry (napr. s. 76). Pripomína prelínanie pracovného a voľného času, v dôsledku ktorého „nemáme čas“, technológie tak majú dôsledky i na duševné zdravie s čím súvisí otázka právnej úpravy (s. 80).

Formuluje zásadnú triádu: kapitalizmus, zrýchlenie, efektívnosť. Pripomína politizáciu problémov času a zrýchlenia (s. 90). V tejto súvislosti otvára veľkú a novú tému právneho myslenia: časové práva. Žiaľ sa jej viac nevenuje, čo by posilnilo právno-teoretickú povahu dizertácie.

Podporuje nepodmienený základný príjem, „oslobodenie od práce“. Vyslovuje tézu o zrýchlení spotreby dopĺňajúcom všeobecné zrýchlenie a správne tvrdí, že analýza spoločenského zrýchlenia je aj analýzou kapitalizmu.

5. kapitola Postnaratívna spoločnosť zaraďuje dizertáciu do rozsiahleho prúdu postmoderného myslenia, napr. tým, že zo straty, či rozpadu osnovy ako následnosti konaní dospieva ku strate zmyslu, či keď hovorí o napätí medzi zmyslom a bytím.

Dizertant pripomína nerovnaké chápania historického času v rôznych epochách a vyslovuje zdôvodnený názor, že pre súčasnosť je príznačný prezentistický režim historicity: žijeme teraz. Človek už podľa dizertanta nie je schopný zvládať príval podnetov, ktoré sa pre neho menia zo skúseností na zážitky. Nedokončenosť a ahistoričnosť sa stávajú spoločenskými javmi s ekonomickou podmienenosťou (s. 117). Zvlášť podnetné sú úvahy o nahradení pamäte archívom. Príliš stručne sú „vybavené“ právne otázky (s. 131-2).

Z tézy o potrebe naratívnych štruktúr pre dodanie zmyslu času medzi udalosťami prechádza ku právnej problematike v podkapitole Naratívna práva, kde možno nájsť viacero zaujímavých téz, napr. o medzere medzi fakticitou a normativitou, výbere právne relevantného zo skutočnosti pomocou práva a precenení úlohy sudcov. Až po vyslovení pôsobí samozrejme postreh, že právo prepája minulosť, súčasnosť a budúcnosť.

Asi „najprávnejšou je šiesta kapitola Právo, politika a desynchronizácia spoločenských subsystémov. Za problematickú až nebezpečnú pokladám tézu o morálnej menšine presadzujúcej prostredníctvom práva pokrok, ktorá vlastne znamená, že menšina nanucuje väčšine svoju predstavu správneho života.

Dizertant umne spája názor (citáty) iných do vlastnej myšlienkovej konštrukcie. Podnetne pôsobí spojenie spoločností s určitými „časmi“ predmodernej s minulosťou, modernej s budúcnosťou, postmodernej so súčasnosťou, čím sa spoluurčuje obsah práva.

Chápanie práva v predmoderných spoločnostiach vyrastá viac zo všeobecných dejín práva ako zo zorného uhla času. V subkapitole o časovosti práva a politiky v modernej dobe podáva napriek inej terminológii vlastne teóriu politického sprostredkovania. Politika

prostredníctvom práva synchronizuje rôzne subsystemy spoločnosti. V moderne stabilita formálne racionálneho práva spoluumožnila zrýchlenie (hlavne ekonomického) vývoja, ale nástup substantívnej racionality údajne zmenil situáciu. Vynára sa otázka správnosti rozšíreného názoru o spojení tohto prechodu s nástupom sociálneho štátu (s. 157). Dizertant asi príliš stavia do protikladu substantívnu a formálnu spravodlivosť.

Možno najlepšou časťou dizertácie je podkapitola Kríza racionality a desynchronizácia spoločenských subsystemov, ktorá vlastne vysvetľuje „časový rozmer“ postmoderny a jej vyústenia. Dizertant podáva vlastnú verziu toho, ako osamostatňovanie spoločenských subsystemov a strata riadiacej úlohy politiky vedie ku ich desynchronizácii, ako aj strate ideologického a racionálneho vodítka pre rozhodnutia v ich rámci. Aj právo stráca svoju koordinujúcu úlohu. Rozpracovanie týchto téz pre oblasť (subsystem?) práva je slušné, ale nedoceňuje význam právneho pluralizmu.

Už spomínané osamostatňovanie spoločenských subsystemov majúcich vlastné „časy/rýchlosti“ je významné pre právo, lebo i ono vzniklo v ich rámci. Ustupuje tak napätie norma – fakticita. Dochádza ku opätovnej personalizácii práva. Mocensky sú namiesto politiky významne kritické množstvá ľudí, ktorí niečo žiadajú. Rešpektovanie noriem je nahradené sebaobmedzením subsystemov. Tieto i ďalšie myšlienky svedčia o dobrej úrovni dizertantovho intelektuálneho úsilia. Uvedomuje si aj problém zrýchlenia a demokracie, ale obmedzením sa na jej jednu – liberálnu formu si uzatvára cestu ku novým riešeniam v tejto otázke. Upozorňuje však na rôznorodosť súvislosti zrýchlenia s demokraciou. Znova otvára problém integrujúcej úlohy práva, ktoré spája aj so životnými svetmi.

Názov a čiastočne i obsah 7. kapitoly Verejný priestor a jeho „nepriatelia“ sú zjavne inšpirované legendárnym dielom K. R. Poppera.

Podľa dizertantovho zdôvodneného názoru verejný priestor chápaný ako miesto „starosti o spoločné“ ohrozuje viacero spoločenských javov, z ktorých sa zaoberá privatizmom, zrýchlením, desynchronizáciou a psychologizáciou.

Upozorňuje, že izolovaný človek je manipulovateľnejší a to i pomocou Internetu, kde na základe jeho stopy možno odhadnúť ako na čo zareaguje.

Zvlášť cenné je uvedomenie si rozdielu medzi verejným priestorom, infraštruktúrou a virtuálnym svetom.

Aj v tejto kapitole ide o kvalitný text o otázkach významných pre právo a teda inšpiratívnych pre právne myslenie, ale opäť nie o práve samotnom. Veď už slovné spojenia ako verejný priestor a kultúrna revolta by nemali ujsť pozornosti právnikovi.

Zdôrazňuje oddelenie verejného a súkromného priestoru pre zabránenie psychologizácii verejného priestoru a vystavovaniu vlastnej identity. Správne vystihuje dôležitosť fyzického verejného priestoru a v jeho rámci tzv. žitého priestoru pre demokraciu.

Záver dizertácie je jej resumé doplnené o významné postrehy napr., že svet nie je plne kontrolovateľný a že súčasná politika nerieši príčiny kríz, ale ich dôsledky. Tu však treba pripomenúť, že kontrola predpokladá kontrolórov a tými sú len niektorí. Kontrola by zahŕňala aj ľudí.

Ako bolo spomenuté už na začiatku posudku ide o interdisciplinárnu vedeckú prácu, ktorej ťažisko nie je v niektorej vednej disciplíne, teda ani v práve, ale v interdisciplinarite. Poznanie nerešpektuje hranice vedných odborov.

Medziodborovosť prispela ku kvalite práce aj ku novým tézám, ktoré obsahuje. Má však aj úskalia. Jazyk dizertácie je príliš zložitý, lebo vyrastá z vedných disciplín a do nich spadajúcich teórií, s ktorými dizertant pracuje. Mnohé by sa dalo vyjadriť jednoduchšie a stručnejšie, čoho dôkazom je obsažný Záver.

Interdisciplinarita dizertácie postavila oponenta do nepríjemnej situácie, kedy nie je profesionálom v niektorých využitých odvetviach vedy. Napriek tomu som presvedčený o kvalite, prínosnosti a novosti predloženého textu, a preto rád odporúčam, aby Mgr. et Mgr. Jánovi Gérykovi bol na jeho základe a po úspešnej obhajobe udelený titul PhD.

V Bratislave 26. septembra 2022

JUDr. Eduard Bárány, DrSc.